

Bonhoeffer

- de sidste skridt

- et studiemateriale af Susan Skogstad Nielsen

- et studiemateriale fra "Kirke og Film"

www.kirkeogfilm.dk

Manuskript: Susan Skogstad Nielsen

Layout: Arne Kristoffersen

Må kun udleveres til foreningens medlemmer

Hvem var Bonhoeffer?

Dietrich Bonhoeffer (4.2.1906 – 9.4.1945) var tysk protestantisk teolog og modstandskæmper mod nazismen. Han blev født i Breslau og begyndte i 1923 sine teologiske studier i Tübingen. Han afsluttede studierne i Berlin med doktorafhandlingen "Sanctorum Communio – Gemeinschaft der Heiligen" i 1927. I 1930 udkom "Akt und Sein" og i samme periode udgav han "Schöpfung und Fall", der bygger på forelæsninger over 1. Mosebog 1-3. Han opnåede en stor opmærksomhed i 1934 med sit værk "Kirche und Völk-erwelt", inspireret af Barmer-erklæringen (mere herom senere), som også var grundlag for den antinazistiske bekendelseskirke, og han ledede i 1935 et illegalt præsteseminar i Finkenwalde. I 1937 udkom bogen "Nachfolge" (dansk 1957 og 2006: "Efterfølgelse"), baseret på hans prædiken af samme titel fra 1936 i Berlin. I 1939 udkom "Gemeinsames Leben" (dansk 1958: "Fællesskab"). Efter at være vendt tilbage til Berlin fra New York i 1939 besluttede han at deltage aktivt i den politiske modstand mod Hitler, dette førte ham i kontakt med modstandsbevægelsen. Allerede i 1936 blev han frataget retten til at undervise på universiteterne, og i 1941 fik han et tale- og skriveforbud. Hans bøger blev forbudt, og 5. april 1943 blev han fængslet. Der skrev han sin mest kendte værk "Wid-erstand und Ergebung" (dansk 1958: "Modstand og hengivelse"), som blev udgivet efter hans død. Den 9. april 1945 blev Dietrich Bonhoeffer henrettet i koncentrationslejren i Flossenburg efter ordre fra Hitler selv.

Om Dietrich Bonhoeffer: se også http://da.wikipedia.org/wiki/Dietrich_Bonhoeffer

Bonhoeffers baggrund

Efter Første Verdenskrig blev det nedskrevet i den tyske forfatning, Weimar-republikken, at statskirken skulle ophæves, idet religion skulle betragtes som en privatsag. Stat og kirke blev adskilt, men kun på papiret. Efter at Adolf Hitler i januar 1933 blev udnævnt til Reichskansler oprettedes der en Rigskirke, som skulle tilpasse kirken til det national-socialistiske ideal, der byggede på Hitlers "Rasse, Blut und Boden"-teori. Kritiske røster rejste sig, deriblandt teologerne Karl Barth, Karl Holl, Rudolph Bultmann og Dietrich Bonhoeffer. Disse udformede - hver på deres måde inden for åbenbaringsteologien og den dialektiske teologi - en stærk kritik af Rigskirken og dens fremstilling af kristendommen.

Den 29.-31. maj 1934 forsamledes Bekendelseskirken i Wuppertal-Barmen, og denne uofficielle synode udformede Barmer-erklæringen, bl.a. under Karl Barths medvirken. Heri fortsatte tendenser i 1920ernes debat, idet man slog fast, at kun ved at vende tilbage til den reformatoriske tro, baseret på bibelen og bekendelsesskrifterne, kunne kirkens retmæssighed nyformuleres og dermed være i stand til at afvise statsmagten. I Barmer-erklæringen sættes Johannesevangeliets udsagn (Joh. 14,6), om, at Jesus Kristus er Guds ene og udelte Ord, i centrum af Skriften - og dermed i modsætning til Rigskirkens idé om den dobbelte åbenbaring, hvor Hitler og det Nationalsocialistiske parti skulle identificeres med den genkomne Kristus, der skulle rense landet for utro mennesker (dvs. jøder og hedninger). Med enkle ord vil det sige, at Hitler blev anset for at være Kristi stedfortræder. Dette var Rigskirkens argument for og teologiske legitimering af den nazistiske ideologi.

Hvad indebærer efterfølgelse?

"Nachfolge" skal ses på denne baggrund og kan beskrives som en 'vækkelsestekst', hvori Bonhoeffer fremstiller, hvad mennesket er, og hvordan det bør forholde sig over for Jesus Kristi kald. For Bonhoeffer drejer det teologiske spørgsmål sig om forholdet mellem kald og lydighed. Kaldet er absolut og skal adlydes ikke blot i ord, men også i handling. Det syndige eller bedragne menneske kan ikke komme uden om sig selv: Overfladisk set føler det sig stærkt, men i virkeligheden har det mistet sin kraft til lydighed og efterfølgelse. Bonhoeffer påpeger, at mennesket kun kan slippe ud af fortvivlelsen over den daglige synd, hvis det søger Jesus Kristus efterfølgelse, hvorved mennesket bliver retfærdiggjort som synder. Når synderen tør leve i verden som retfærdiggjort, så bliver han tildelt 'den dyre nåde'.

Kaldelsesmotivet repræsenteres af Peter, som efterlader sine garn for at følge Jesus Kristus uden at spørge - uden at stille betingelser. Selvom han lider martyrium, så forbliver han fast i sin tro. Han er repræsentant for den dyre nåde. Når mennesket følger kaldet, og forlader sin relative sikkerhed for at gå ind i den tilsyneladende usikkerhed, da går han fra de endelige muligheder til de uendelige. Når kaldet lyder, skal det følges, selvom det går imod en almen lov, fordi Jesus Kristus er vejen. Her følger Bonhoeffer filosofen Immanuel Kant (1724-1804) og hans "Grundlegung zur der Metaphysik der Sitten".

Opfattelsen af kristendommen som et almenreligiøst læresystem er derimod en kristendom uden mulighed for efterfølgelse. Den kristendom bliver ifølge Bonhoeffer til en vej uden forjættelse, fordi den mangler formidleren, Jesus Kristus, som det levende Gudsmenneske, der kalder mennesket og får det til at ændre sit liv. Vejen gennem Jesu Kristi kald er den eneste mulighed for at tro. Den kræver lydighed mod Jesu Kristi ord: "Følg mig". Den, der følger ordet, retfærdiggøres.

Det kan ske, at mennesker ikke tør tage konsekvensen og kaste sig ud i efterfølgelsen, eller mennesker tror, de kan sætte betingelser for troen og alligevel få del i den dyre nåde. Bonhoeffer giver tre eksempler. Det er den første discipel, som tilbyder sig selv til Jesus, uden at vide hvad han gør (Luk. 9,56-62). Jesus Kristus svarer da også, at ingen kan kalde på sig selv. Den anden discipel er bundet af loven, men Jesu Kristi kald står over loven. Intet må stille sig imellem Jesus Kristus og den kaldede. Den tredje potentielle discipel vil selv sætte betingelser for efterfølgelsen, men dermed ophører efterfølgelsen. Med disse tre eksempler illustrerer Bonhoeffer klart og tydeligt, hvordan han ser på sin tids kristne. De tør ikke tage skridtet og gøre modstand mod statsmagten. Der kommer alt for mange ting i vejen: mageligheden og konformiteten, osv.. Det visse vinder over det uvisse: kaldet.

Sætningen ”kun den troende er lydige, og kun den lydige tror” er en logisk formulering som betyder, at de to begreber er synonyme, dvs. at de skal opfattes som en uopløselig enhed. Begge tilstande må være til stede samtidig. Samtidig går vejen til tro gennem lydighed mod Jesus Kristus kald. Det første skridt er det vigtigste: lydighed mod kaldet, dvs. en ydre handling, hvor man ombytter hele sin eksistensform med en anden. Mennesket har sin frihed til dette, og ifølge evangelierne er der hermed allerede fordret en handling, der angår menneskets hele liv. Det er ikke tilstrækkeligt at give afkald på sine laster eller sin jordiske rigdom. For at tage skridtet fuldt ud mod troen skal mennesket rette hele sin opmærksomhed mod Jesus Kristus ord alene.

Spørgsmål til samtale om Bonhoeffer

1. Hvad forstår Bonhoeffer ved ”efterfølgelse/kaldelse”?
2. Hvorledes forholder Bonhoeffer sig til Lov og Evangelium?
3. Kan man sammenligne Nietzsches måde at beskrive den tyske kirke på med Bonhoeffers kritik af samme?
4. Hvorledes forholder Bonhoeffer sig til det teologiske spørgsmål om kald og lydighed?
5. Hvem var Bonhoeffer inspireret af?
6. Kan Bonhoeffers ’projekt’ overhovedet lade sig gøre i dag?
7. Hvorledes fortolker Bonhoeffer Nåden?
8. Hvor står den danske Folkekirke i dag?
9. Kunne den danske Folkekirke komme i et bekendelses dilemma?
10. Skal kirken være politisk?

”Bonhoeffer – de sidste skridt”

Filmen er noget uregelmæssig i sit forløb, men åbner dog op for nogle af de vigtigste livsspørgsmål, som Bonhoeffer stillede sig selv og sin samtid. Man kan sige, at disse spørgsmål er evigt aktuelle. De er helt aktuelle, når vi tænker på Danmarks situation i 2007 som krigsførende nation. De er også aktuelle, hvis vi overvejer spørgsmålet om flygtninge. Endelig er de aktuelle, hvis vi bertrakter os selv og leder efter svar på spørgsmålet: ”Hvem er jeg?”.

Vi kan bruge Bonhoeffers etiske overvejelser, hvis vi vil stille følgende spørgsmål:

1. Hvad skal man som kristen følge først: Kristus eller Loven?

Filmen viser de etiske overvejelser, som Bonhoeffer gør sig, og som vi også burde gøre os. Hvad vejer tungest? Hensynet til Næsten eller til Loven (myndighederne)? Læs Romerbrevet 13, 1-8. Gælder det i alle situationer? Kan man gradbøje hensynet til vor Næste eller Loven? Hvis man gør det, hvordan? Kan vi leve med at gradbøje hensynet til vores Næste? Det er jo et samvittighedsspørgsmål. Kan kirken give os et svar på dette? Læs Apostlenes Gerninger 4. Luther forstod denne tekst sådan, at kristne skal adlyde øvrigheden og dens love, med mindre den befaler at synde, for da bør den kristne adlyde Gud mere end mennesker.

I filmen hører vi Maria, Bonhoeffers kæreste, læse nogle af hans etiske overvejelser:

a) "At være ond er værre end at udøve ondskab"

Hvad mente Bonhoeffer egentlig med dette? Var nazierne indbegrebet af det sublime Onde, eller var de fanget ind af begivenhederne? Var der nogen, der var mindre onde?

b) "At flygte fra synd er den største skyld (synd)"

Kan vi stå til ansvar for, hvad nogen mennesker gør mod andre mennesker? Er det meningen, at vi skal engagere os? Skal vi flygte og frelse vores liv eller skal vi blive og muligvis dø?

2. Er det, kirken som institution, der skal komme med de etiske svar, eller er det den enkelte præst / menighed, der skal det?

Lektor i systematisk teologi ved Københavns Universitet, Hans Ravn Iversen, spørger om staten har "spist" kristendommen, idet velfærdsstaten har realiseret kristendommens vision? "Med verdsligheden forsvandt religionen ud af det offentlige rum, og med alle samfundets institutioner, der kan gøre hvad som helst for os, har vi bildt os ind, at religion ikke er nødvendig".

3. Kan man bruge Luther i et demokratisk samfund?

Professor i etik og dr.theol. Svend Andersen fra Aarhus Universitet, mener, at brede kirkelige kredse forstår Martin Luthers to-regimente lære sådan, at politik og religion skal holdes adskilt. Men ingen af de traditionelt tænkende lutheranere og politikere har taget Luther ud af hans samtid eller ud af lutherdommens udvikling gennem 200 års enevælde og sat hans tanker ind i en moderne demokratisk sammenhæng. Er Svend Andersens synspunkt rigtigt?

4. Har vi noget ansvar over for Gud? Skal vi stå til regnskab for vore gerninger over for Gud?

Bonhoeffer mener, at vi har et ansvar over for Gud - et ansvar som kristne. Vi bør have ansvar over for os selv og andre. Vi skal følge Jesus bud om at elske vores Næste, men gør vi det? Teologi professor Peter Widmann, Aarhus Universitet mener at samfundet bevæger sin i retning af et mulighedssamfund, hvor danskerne ikke vil afskære sig fra, at der er en Gud, men samtidig har en distance til Gud, fordi de ikke ser ham som en personlig Gud, de står til regnskab over for. Når danskerne generelt ikke synes at afvise, at der er en åndelig kraft, er det udtryk for en uforpligtende forsikringsfunktion - en slags åndelig dvale, der er utrolig konfliktsky.

5. Kan vi fastholde Troen efter megen lidelse? Er Gud retfærdig, når så mange lider?

I følge Det Gamle Testamente gav Gud jorden til menneskene, så de kunne herske over den. Han sendte os sin søn Jesus, som tog menneskelivets vilkår, lidelsen og døden på sig for at forsone mennesket med Gud. Gud elsker os. Lidelsen er et menneskeligt vilkår. Det er ikke Gud, der påfører os lidelse; det er andre mennesker.

6. *Er vi, som andre ser os, eller er vi, som vi selv ser os? Hvordan kan vi definere vort 'jeg'?*

For den kristne må jeg'et være en integreret del af fællesskabet - fællesskabet med Jesus og med vore medmennesker. Det er ofte svært, da vi sætter vor individualitet højere end fællesskabet. Det er mod denne form for egoisme, at Bonhoeffer gør oprør. Han foretrækker at dø og være en del af fællesskabet.

7. *Hvilken betydning vil Jesus have i fremtiden, i følge Bonhoeffer? Hvad er det for en ny kristendom han referer til?*

For Bonhoeffer er det, der karakteriserer den ægte kristne, evnen til at føle med den lidende, at påtage sig andres smerte, for lidelser og krænkelser hører med til at være kristen. Det betyder at elske sin Næste. For kristendommen er en tro, der handler om, hvordan man behandler mennesker.

Bilag: Barmer-erklæringen

Die theologische Erklärung der Bekenntnissynode von Barmen, 29. bis 31. Mai 1934

THESEN

1. Jesus Christus spricht: Ich bin der Weg und die Wahrheit und das Leben; niemand kommt zum Vater denn durch mich. (Joh. 14, 6)

Wahrlich, wahrlich, ich sage euch: Wer nicht zur Tür hineingeht in den Schafstall, sondern steigt anderswo hinein, der ist ein Dieb und Räuber. Ich bin die Tür; wenn jemand durch mich hineingeht, wird er selig werden. (Joh 10,1.9)

Jesus Christus, wie er uns in der Heiligen Schrift bezeugt wird, ist das eine Wort Gottes, das wir zu hören, dem wir im Leben und im Sterben zu vertrauen und zu gehorchen haben.

Wir verwerfen die falsche Lehre, als könne und müsse die Kirche als Quelle ihrer Verkündigung außer und neben diesem einen Worte Gottes auch noch andere Ereignisse und Mächte, Gestalten und Wahrheiten als Gottes Offenbarung anerkennen.

2. Durch Gott seid ihr in Christus Jesus, der uns von Gott gemacht ist zur Weisheit und zur Gerechtigkeit und zur Heiligung und zur Erlösung. (1. Kor 1,30)

Wie Jesus Christus Gottes Zuspruch der Vergebung aller unserer Sünden ist, so und mit gleichem Ernst ist er auch Gottes kräftiger Anspruch auf unser ganzes Leben; durch ihn widerfährt uns frohe Befreiung aus den gottlosen Bindungen dieser Welt zu freiem, dankbarem Dienst an seinen Geschöpfen.

Wir verwerfen die falsche Lehre, als gebe es Bereiche unseres Lebens, in denen wir nicht Jesus Christus, sondern anderen Herren zu eigen wären, Bereiche, in denen wir nicht der Rechtfertigung und Heiligung durch ihn bedürften.

3. Laßt uns aber wahrhaftig sein in der Liebe und wachsen in allen Stücken zu dem hin, der das Haupt ist, Christus, von dem aus der ganze Leib zusammengefügt ist. (Eph 4, 15. 16)

Die christliche Kirche ist die Gemeinde von Brüdern, in der Jesus Christus in Wort und Sakrament durch den Heiligen Geist als der Herr gegenwärtig handelt. Sie hat mit ihrem Glauben wie mit ihrem Gehorsam, mit ihrer Botschaft wie mit ihrer Ordnung mitten in der Welt der Sünde als die Kirche der begnadigten Sünder zu bezeugen, dass sie allein sein Eigentum ist, allein von seinem Trost und von seiner Weisung in Erwartung seiner Erscheinung lebt und leben möchte.

Wir verwerfen die falsche Lehre, als dürfe die Kirche die Gestalt ihrer Botschaft und ihrer Ordnung ihrem Belieben oder dem Wechsel der jeweils herrschenden weltanschaulichen und politischen Überzeugungen überlassen.

4. Jesus Christus spricht: Ihr wißt, dass die Herrscher ihre Völker niederhalten und die Mächtigen ihnen Gewalt antun. So soll es nicht sein unter euch; sondern wer unter euch groß sein will, der sei euer Diener. (Mt 20, 25.26)

Die verschiedenen Ämter in der Kirche begründen keine Herrschaft der einen über die anderen, sondern die Ausübung des der ganzen Gemeinde anvertrauten und befohlenen Dienstes.

Wir verwerfen die falsche Lehre, als könne und dürfe sich die Kirche abseits von diesem Dienst besondere, mit Herrschaftsbefugnissen ausgestattete Führer geben und geben lassen.

5. Fürchtet Gott, ehrt den König. (1. Petr 2,17)

Die Schrift sagt uns, dass der Staat nach göttlicher Anordnung die Aufgabe hat in der noch nicht erlösten Welt, in der auch die Kirche steht, nach dem Maß menschlicher Einsicht und menschlichen Vermögens unter Androhung und Ausübung von Gewalt für Recht und Frieden zu sorgen. Die Kirche erkennt in Dank und Ehrfurcht gegen Gott die Wohltat dieser seiner Anordnung an. Sie erinnert an Gottes Reich, an Gottes Gebot und Gerechtigkeit und damit an die Verantwortung der Regierenden und Regierten. Sie vertraut und gehorcht der Kraft des Wortes, durch das Gott alle Dinge trägt.

Wir verwerfen die falsche Lehre, als solle und könne der Staat über seinen besonderen Auftrag hinaus die einzige und totale Ordnung menschlichen Lebens werden und also auch die Bestimmung der Kirche erfüllen. Wir verwerfen die falsche Lehre, als solle und könne sich die Kirche über ihren besonderen Auftrag hinaus staatliche Art, staatliche Aufgaben und staatliche Würde aneignen und damit selbst zu einem Organ des Staates werden.

6. Jesus Christus spricht: Siehe, ich bin bei euch alle Tage bis an der Welt Ende. (Mt 28,20)

Gottes Wort ist nicht gebunden. (2. Tim 2,9)

Der Auftrag der Kirche, in welchem ihre Freiheit gründet, besteht darin, an Christi Statt und also im Dienst seines eigenen Wortes und Werkes durch Predigt und Sakrament die Botschaft von der freien Gnade Gottes auszurichten an alles Volk.

Wir verwerfen die falsche Lehre, als könne die Kirche in menschlicher Selbstherrlichkeit das Wort und Werk des Herrn in den Dienst irgendwelcher eigenmächtig gewählter Wünsche, Zwecke und Pläne stellen.

Filmfakta:

Bonhoeffer - die letzte Stufe / Bonhoeffer - Agent of Grace

Prod.: Canada/Tyskland 2000 - Instr.: Eric Till - Manus: Eric Till og Gareth Jones - Medv.: Ulrich Tukur (Dietrich Bonhoeffer), Johanna Klante (Maria Von Wedemeyer), Robert Joy (Manfred Röder), R.H. Thomson (Knobloch), Tatjana Blacher (Christel von Dohnanyi), Ulrich Noethen (Hans Von Dohnanyi), Susanne Lothar (Sabine Leibholz), Richard Partington (Reinhold Niebuhr), Dominique Horwitz (Gerhard Leibholz), Justus von Dohnanyi (Eberhard Bethge), Rosemarie Fendel (Ruth von Kleist-Retzow), Christian Goebel (kaptajn Ludwig Gehre), Blu Mankuma (Frank Fischer), Dieter Kirchlechner (Josef Müller), Christian Doermer (general Hans Oster), Ulli Philipp (Charlotte Friedenthal), Patrick Fichte (Von Gersdorff), John Neville (biskop George Bell), Lothar Förster (Karl Bonhoeffer), Drahomira Fialková (Paula Bonhoeffer), Kurt Cramer (Klaus Bonhoeffer) - 88 min. - Tysk biografpremiere. 24. august 2000 - Dansk biografpremiere: ingen - Dansk DVD distribution: Lohse Movie

Amerikanske anmeldelser af filmen (positive)

http://www.cbn.com/spirituallife/ChurchAndMinistry/ChurchHistory/Bonhoeffer_Agent_of_Grace.aspx

<http://www.christiananswers.net/spotlight/movies/2004/bonhoeffer.html>

Tysk anmeldelser af filmen (forbeholdne)

<http://de.movies.yahoo.com/b/bonhoeffer-die-letzte-stufe/filmkritik-79486.html>

<http://www.filmtabs.de/archiv/B/Bonhoeffer.html>

Links til dansk distributør og dansk omtale

<http://www.refleks.dk/index.php?action=visvare&varenr=78545>

<http://filmogtro.dk/index.php?site=anmeldelserread&link=stlink&filmid=21>